

Raportul dintre Biserică și puterea laică. Augustinismul politic

Petre Dumitrescu

Operând cu distincția dintre cele două cetăți, Sfântul Augustin socotea că singura care, în ultimă instanță, are valoare pentru creștin este cetatea lui Dumnezeu. Din această perspectivă este limpede că noțiunile augustiniene de pace și justiție nu se referă și dreptul natural pentru a-l însufleși sau a i se substitui, ci se plasează pe un cu totul alt plan. Definițiile episcopului din Hippona au un caracter ascensional. Ele pornesc de la materia organizată și vie pentru a se înălța încet-încet până la credință și viața supranaturală¹.

Numai printr-o deturnare a sensului gândirii lui Augustin s-a născut augustinismul politic. Ceea ce la el nu era decât o înclinație sau orientare a spiritului, devine la comentatorii săi o doctrină. “Aceștia au utilizat moștenirea augustiniană în serviciul unei cauze superioare: din reflexul de apărare în serviciul unei cauze supreme ei au făcut o regulă a guvernământului cotidian, ordinea naturală fiind absorbită de aceea supranaturală, dreptul de stat de acela al Bisericii”².

În temeiul interpretării ideilor dezvoltate de Sfântul Augustin se va elabora “teocrația pontificală”. Unul din primii teoreticieni ai aceste doctrine a fost Papa Gelasius I (492-497), în viziunea căruia, expusă în scrisoarea adresată împăratului Anastasius, cele două puteri, spirituală și temporală, sunt deosebite, dar provin, ambele, de la Dumnezeu. Regele nu este stăpân, ci fiu al Bisericii. În domeniul temporal, episcopul este supus regelui, dar în aceea spirituală, regele se supune episcopului.

Relația dintre Biserică și Stat s-a pus în termeni diferiți în Imperiul roman de Răsărit față de cel de Apus. Pentru a înfăptui comunitatea popoarelor, Imperiul bizantin nu s-a putut baza, precum cel roman, pe instituții. Temelia unității Imperiului bizantin a constituit-o creștinismul. Semnul acestei unități este cooperarea dintre împărat și patriarh. Concepția bizantină cu privire la raportul Bisericii cu Statul se definește, înainte de toate,

¹ Cf. H. X. Arquillière, *L'Augustinisme politique. Essais sur la formation des théories politiques au Moyen Age*, Vrin, 1934.

² Jean Touchard, *op. cit.*, p. 122.

prin solidaritate. Ales de providență, ministru al lui Dumnezeu, împăratul posedă toate puterile, bineînțeles și asupra Bisericii, dar, în fapt, aceasta îl obligă și la compromisuri. Absolutismul (împăratului) este atenuat prin obiceiuri, prin tradiții indestructibile, ca profesiunea de credință cerută înaintea încoronării. Biserica are de asemenea doctrina sa, mult mai absolută decât doctrina imperială. Ea cere de la suveran credința ortodoxă, respectul dogmelor și a ierarhiei sale, și când ea se crede amenințată de către împărat, ea îi rezistă. Biserica nu ezită să-l condamne când este eretic și este totdeauna supus la *ratione peccati*. Misiunea Bisericii orientale, în chip special a patriarhului ecumenic, este de a ajuta împăratul să guverneze chiar pe plan temporal. Dacă Biserica nu poate exista fără imperiu, propoziția inversă este la fel de adevărată. În Imperiul roman de Răsărit viața intelectuală este în chip fundamental teologică, din această cauză cu puține producții originale. Motivele sunt variate: constrângerea puterii teocratice, absența instituțiilor intelectuale cum sunt mănăstirile și universitățile în Occident. De asemenea, monarhismul oriental avea puțină disponibilitate pentru dezbaterile pur intelectuale, fiind o lume orientată către interioritate. În Bizanț, ideile politice erau exprimate într-o manieră difuză, cel mai adesea în opere istoriografice sau de edificare, scrise de către prelați, chiar de împărații înșiși sau de foști funcționari. Toate acestea purtau pecetea discuțiilor teologice.

Raportul dintre biserică și puterea laică a îmbrăcat, pe temeiul vechilor conflicte religioase dintre păgâni și creștini, a îmbrăcat în Occident alte coordonate decât acela din Orient. Aici, întâlnim de-a lungul veacurilor și manifestarea unor raporturi tensionate între biserică și stat.

În secolele VII și VIII Biserica romană va pune în discuție concepția despre regalitate. Ceremoniile de încoronare a regilor vor trebui să se desfășoare sub auspiciile clerului. De exemplu, regele Carol cel Mare este încoronat la Roma de Papă. În acest fel se reînvie ideea de imperiu. Unificarea lumii occidentale sub Carol cel Mare a condus, pentru puțin timp, la apariția unui *Imperium christianum*, cu un sistem educativ juridic și liturgic unificat. După dispariția imperiului ca urmare a invaziilor vikingilor și ale maghiarilor, se impune din nou ideea supremației împăratului asupra Bisericii. În fața acestei situații, Biserica va reacționa elaborând un text celebru, cunoscut sub numele de

Donația lui Constantin cel Mare. Conform termenilor acestui fals³, redactat între anii 750-760 de către apropiații Papei, împăratul Constantin se adresează Papei Silvestru căruia îi mulțumește pentru că l-a vindecat de lepră și l-a botezat. Ca recompensă, împăratul declară superioritatea Bisericii Romane în raport cu toate celelalte biserici creștine, iar episcopul acesteia este declarat șeful întregii creștinătăți. Totodată, papa primea teritoriul din Imperiu, palatul Lateran din Roma, straiile și însemnele imperiale. După îndeplinirea acestor obligații, se spune că împăratul s-ar fi retras la Constantinopol.

Pretențiile Bisericii Romane nu au convenit viitorului împărat Carol cel Mare, care nu s-a lăsat impresionat de acest text pe care îl cunoștea. El s-a străduit să limiteze, din punct de vedere teritorial, și chiar în interiorului teritoriului pontifical, puterea papei. Însă, un fapt este indubitabil, și anume acela că în urma acestei donații s-a născut statul pontifical, condiție pentru papă și Biserică de a-și asigura, dacă nu primeitatea, cel puțin în chip imediat securitatea, independența și puterea.

“Fără Carol cel Mare – menționa H.X. Arquillière -, Grigore al VII-lea ar fi fost imposibil (...). Noțiunea puternică de stat, făurită de romani, fondată pe dreptul natural, pare a se dilua și a se absorbi în înalte funcții religioase exercitate de Carol cel Mare. (...). Și mai grav, Carol cel Mare realizează în chip inconștient augustinismul politic, căruia îi conferă forță și consistență; consacră eliminarea vechii noțiunii de stat independent și distinct de Biserică, retrage acestei idei antice orice rol efectiv în plan doctrinar și în planul faptelor pentru mai multe secole”⁴. În exercitarea puterii, Carol cel Mare nu se va concepe ca un ministru al Papei – așa cum doreau conducătorii Bisericii Romane –, ci ca un profet al lui Dumnezeu. După exemplul regelui biblic David, el este rege și preot.

Adevăratul întemietor al “teocrației pontificale” este Papa Grigore al VII-lea (1073-1085), a cărui concepție se baza pe aceea a gânditorilor medievali conform căreia “statul pontifical” se sprijină pe teza că Statul este față de Biserică ceea ce filosofia este față de teologie și natura față de har. *Scrisoarea către Hermann de Metz* este manifestul cel mai complet al gândirii grigoriene, în care se afirmă, printre altele, că preoții sunt superiori regilor deoarece sfințenia – știința istorică o dovedește – este mai mult apanajul

³ Falsitatea acestui text a fost dovedită de Lorenzo Vala în 1440.

⁴ Cf. H. X. Arquillière, *op. cit.*, ed. cit.

preoților decât regilor. Cel mai important teoretician al teocrației pontificale este Petrus Damiani (1007-1072), care și-a exprimat opiniile fie în scrisori, fie în *Disceptatio synodalis* (*Dezbateri sinodale*). El a fost preocupat de a consacra în plan teoretic domnia concordiei divine în lume, între Biserică, căreia îi acordă preeminență, și Stat, în care el vede mai ales “instrumentul providențial al represiunii răilor și necredincioșilor”. Petrus Damiani susține categoric superioritatea spiritualului în raport cu temporalul. Prin ritualul ungerii (sau hirotonisirii), Papa îl face pe Împărat, îl legitimează să conducă popoarele spre țelurile supreme ale Bisericii. Împăratul este împărat numai în măsura în care se dovedește credincios menirii încredințate de popor. Prin încoronare, acestuia i se încredințează puterea temporală pentru împlinirea scopurilor specifice Bisericii. Imperiul nu poate avea țeluri proprii. Între Imperiu și Biserică există o unitate similară celei dintre natura divină și cea umană a lui Iisus Hristos.

Poporul nu poate exista separat de Biserică. Nu există decât un “popor creștin”, organizat în interiorul lui de Biserică, fără de care nu ar putea dăiuni. La Petrus Damiani întreaga ordine temporală nu există decât absorbită de credință și supranatural. “Petrus Damiani nu s-a întrebat niciodată *cum* se leagă credința de rațiune, fiindcă, pentru el, rațiunea nu avea drept de statut separat de credință; iar dacă nu s-a întrebat nici *cum* ar putea credința să unească poporul creștin, aceasta este tot pentru că nu s-a gândit niciodată că un popor poate să aibă dreptul să existe în afara Bisericii și să aibă, ca popor, interese care să nu fie creștine”⁵.

Sintagma de “popor creștin” nu poate avea semnificația de corp politic, pentru că acesta din urmă reunește numai oamenii care vizează atingerea unor scopuri temporale. Ori, scopurile “poporului creștin” sunt pur spirituale. Mai mult decât atât, “creștinătatea” nu se confundă cu imperiul, pentru că există creștini și în afara imperiului. Imperiul se află în “creștinătate”. Atât împăratul cât și ceilalți regi sau conducători au datoria apărării creștinătății.

În secolul al XII-lea, un gânditor politic de seamă a fost și Otto de Freysing (1111/1115-1158), în a cărui operă, “Cele două cetăți”, susține că una stă sub puterea divină iar cealaltă sub puterea diavolului – Ierusalimul și Babilonul. Cetatea pământească

⁵ Etienne Gilson, *op. cit.*, p. 238.

este identică cu imperiile care s-au succedat în timp. Istoria nu este decât un lung și permanent declin, iar declinul cetății pământene este simptomul declinului întregului univers. Pe măsura decăderii imperiului se produce întărirea Bisericii. Treptat, se ajunge la o singură cetate – Biserica.

Hugo de Saint-Victor (1096-1141), unul din marile spirite ale secolului al XII-lea, în tratatul său *De sacramentis christiane fidei* (*Despre jurământul credinței creștine*) oferă o formulare clară a subordonării totale a ordinii temporale față de Biserică. În concepția sa, Biserica este – în calitate de comunitate a credincioșilor – trupul mistic al lui Iisus Hristos, iar în acest trup, clerul este partea *dreaptă*, iar mireni (printre care și regii) sunt partea *stângă*. Chiar dacă regele este posesorul puterii temporale, papa are două prerogative esențiale, care pun în lumină preeminența puterii spirituale: conferă existență puterii temporale (încoronează împăratul); judecă și pedepsește puterea temporală atunci când aceasta se îndepărtează de adevărul credinței, ajungând chiar până la ex-comunicare. Pentru a-și susține concepția, Hugo de Saint-Victor apelează la argumente din Vechiul Testament, unde se menționează că, poporului ales, Dumnezeu i-a stabilit mai întâi sacerdoțiul și numai ulterior regalitatea. Așadar, “teocrația pontificală” își găsește obârșia în teocrația iudaică.

John de Salisbury, în *Polycraticus*, afirmă *omnis potestas a Deo est* (“întreaga putere este de la Dumnezeu”): regele este, deci, imaginea lui Dumnezeu pe pământ, dar trebuie să se supună legii, dreptății și echității. Echitatea înseamnă că regele trebuie să se supună preoților. El a elaborat și un veritabil cod de conduită a regelui. Acesta, pentru a conduce după legea divină, trebuie să o cunoască. *Deuteronomul*, de pildă, este o lectură obligatorie; dacă regele nu știe a citi înseamnă că este “un măgar încoronat” și că sarcina citirii Legii revine preoților.

Sfântul Bernard de Clairvaux (1091-1153)– în *Liber de consideratione* – formulează, în termeni care au făcut epocă, teoria celor două spade, conform căreia cele două spade (spirituală și temporală), aparțin Papei și acesta, pentru a nu se amesteca în cele lumești, a cedat-o pe cea temporală regelui. “Spada spirituală și spada materială aparțin și una și alta Bisericii; dar una trebuie să fie utilizată pentru Biserică și alta de către Biserică; una este în mâna preotului, iar alta în mâna soldatului, dar la ordinul preotului și a deciziilor împăratului”. Constatăm că, la Sfântul Bernard, diferența

spiritual-temporal se transferă în interiorul Bisericii, prin transpunerea temporalului în ordinea spirituală.

Forma radicală a relației dintre cele două puteri, așa cum a fost ea pusă în teoria celor două spade, conținea, prin integrarea ordinii temporale în aceea a Bisericii, posibilitatea inversării raportului dintre cele două puteri, în sensul că împăratul putea să revendice locul de frunte. Această posibilitate va fi valorificată, în consecințele ei ultime, radicale, în epoca Reformei.

Tezele “teocrației pontificale” le întâlnim și în grupul de tratate cunoscut sub numele de *Tratatele din York*. Dintre acestea, esențiale sunt textele care se referă la problema autorității papale: “Apologia arhiepiscopului de Rouen” și “Despre consacrarea Pontifului și a Regelui”. În primul text se neagă primatul papei în raport cu ceilalți episcopi. Aceștia din urmă sunt (ca și papa) supușii întregii Biserici. Ca și papa, episcopii au primit puterea, la rândul lor, de la Sfântul Duh. Dar nu există decât un singur Sfânt Duh. Ca urmare, toți episcopii, împreună cu întreg poporul creștin, nu sunt decât o singură piatră pe care s-a înălțat Biserica lui Iisus și un singur Duh. Există deci egalitate între episcopi. Papa nu poate ex-comunica un episcop, pentru că episcopii fiind *una*, papa s-ar ex-comunica astfel pe sine însuși. “Apologia...” contestă și întâietatea doctrinară a papei, precum și întâietatea Bisericii Romane față de celelalte biserici. Aceasta pentru că puterea Bisericii Romane se datorează imperiului roman și nu lui Iisus Hristos sau apostolilor lui, iar mama bisericilor nu e Roma, ci Ierusalimul.

În cel de-al doilea text, “Despre consacrarea...”, Biserica este caracterizată ca mireasă a lui Iisus Hristos - nu ca preot, ci ca *rege*. Cei care ridică pe cea mai înaltă treaptă chipul și semnificația lui Iisus Hristos sunt regii. Prin rege se desăvârșește unirea lui Iisus Hristos cu Biserica. De aceea, ei sunt hirotonisiți și consacrați de Biserică. Dar cum regele domnește peste popor, iar Biserica este poporul, atunci regele trebuie să domnească peste Biserică. Preoții nu fac altceva decât să-i încredințeze regelui puterea de a domni asupra Bisericii.

De asemenea, întrucât trupul nu este decât un templu al sufletului și cum, prin tradiție, se știe că regele domnește peste trupuri, înseamnă că el trebuie să păstorească și sufletele. După ce se șterge granița dintre preot și rege (și regele este preot și preotul este rege), în textul amintit se încearcă a se lămuri care dintre ei are, totuși, întâietate. Și aici autorii caută argumente în Vechiul Testament, pornindu-se de la faptul că preoții aduceau jertfe materiale în timp ce regii jertfeau întru spirit. Conform acestei interpretări, preoții ar fi

prefigurată figura umană a lui Iisus Hristos, în timp ce regii pe cea divină. În egalitatea Lui cu Tatăl, Iisus este mereu rege, însă, pentru a ajunge preot, a trebuit să-și asume condiția umană. Deci, pentru că statul este în interiorul Bisericii și pentru că regele stăpânul credincioșilor, el poate pretinde conducerea Bisericii. În secolele următoare se va pune întrebarea dacă regele nu domnește și peste Biserică⁶.

Set By T-D1 (yth_1100ro@yahoo.com)

¹ Cf. Etienne Gilson, *op. cit.*, pp. 310-311.

⁶ Cf. Etienne Gilson, *op. cit.*, pp. 310-311.